

VILÁG- TÖRTÉNET

6. (38.) évfolyam 2016. 1.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **SÁGHY MARIANNE**
SULPICIUS SEVERUS SZENT MÁRTON-ÉLETRAJZA
- **JACQUES FONTAINE**
KLASSZIKUS ÉS KERESZTÉNY ÉRTÉKEK
A NAGYBIRTOKOS ARISZTOKRÁCIA LELKISÉGÉBEN
- **SYLVIE LABARRE**
SZENT MÁRTON ÉS A SZERZETESSÉG A VITA MARTINIBEN
- **VERONIKA WIESER**
SULPICIUS SEVERUS KRÓNIKÁJA ÉS A 4. SZÁZADI VILÁGVÉGEVÁRÁS
- **ALLAN SCOTT MCKINLEY**
TOURS-I SZENT MÁRTON TISZTELETÉNEK ELSŐ KÉTSZÁZ ÉVE
- **BRUNO JUDIC**
A TOURS-I ZARÁNDOKLATOK A 7-10. SZÁZADBAN
- **SZEMLE**
NOVÁK VERONIKA, ARANY KRISZTINA ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano, Farkas Ildikó,
Katona Csaba, Martí Tibor,
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

6. (38.) évfolyam 2016. 1.

TARTALOM

Egy szent születése. Tours-i Szent Márton 1700 (Sághy Marianne) 1

Tanulmányok

Sághy Marianne: Sulpicius Severus Szent Márton-életrajza.
Történeti kontextus, szerzetesi püspökmodell, historiográfiai értelmezések 3

Jacques Fontaine: Klasszikus és keresztény értékek
a nagybirtokos arisztokrácia lelkiségében a 4. század végi latin Nyugaton 37

Sylvie Labarre: Szent Márton és a szerzetesség
a *Vita Martini* prózai és verses változataiban 69

Veronika Wieser: Sulpicius Severus *Krónikája* és a 4. századi világvégevárás 87

Allan Scott McKinley: Tours-i Szent Márton tiszteletének első kétszáz éve 119

Bruno Judic: A tours-i zarándoklatok a 7–10. században 147

Szemle

Középkori magyarok nyugati szemmel (Novák Veronika) 171

A *Nyomok* észak-olaszországi könyvtárakba és levéltárakba vezetnek (Arany Krisztina) 175

Jelen számunkat szerkesztette és a fordításokat lektorálta: Sághy Marianne

Középkori magyarok nyugati szemmel¹

Milyenek is lehettek a magyarok a külföldiek szemében? Vérszomjas fosztogatók kolostori évkönyvben, az antik Pannónia új lakosai világtérképen, műpártoló királyok itáliai novellában, törökverő hősök burgundi krónikában, faragatlan barbárok latin gúnyversekben – erről a sokszínű képről szól az MTA BTK Történettudományi Intézet kutatójának, Csukovits Enikőnek új monográfiája, amely Magyarország és a magyarok középkori nyugat-európai forrásokban megjelenő ábrázolásait tekinti át. A szerző korábbi kutatásai a középkori zarándoklatokról, a szerteágazó Anjou-dinasztia magyar királyairól vagy épp a földrajztudomány középkori fejlődéséről mind hozzájárultak ennek az átfogó műnek, Csukovits Enikő 2014-ben megvédett nagydoktori disszertációjának gazdagságához.

Az a történész, aki a magyarokról külföldön kialakult képet vizsgálja, számíthat arra, hogy nagyszámú idegen nyelvű és távoli könyvtárakban elérhető forrásanyagban elszórta megtalálható információval kell megbirkóznia akkor is, ha csupán egyetlen országra vagy nyelvre korlátozza kutatásait. Még nehezebb a helyzete, ha egy nagyobb régióra kiterjedő nyugat-európai összképet szeretne rajzolni a középkor egészére vonatkozóan. Minden egyes magyar esemény vagy személy, forrásműfaj és kulturális közeg sajátos megközelítést kívánna ugyanis, hogy kibontakozhasson a bennük, illetőleg velük kapcsolatban megfogalmazott vélemény. Ezt a csaknem lehetetlen vállalkozást Csukovits Enikő úgy oldja meg, hogy változtatja a megközelítésmódokat, és hol nagyon közélről, hol nagyon távolról mutatja be a vizsgált jelenségeket, amelyek újra meg újra előbukkannak a könyv lapjain, eltérő megvilágításban, de mindig összekapcsolva a korábban felvetett szempontokkal.

A szerző hatalmas tudásanyagot vonultat fel az első két fejezetben. Először a korszak földrajzi gondolkodásának fejlődési fokozatait mutatja be: ez jelenti ugyanis a Magyarországgal kapcsolatos ismeretek kontextusát. Az alapokat az antik szerzők helyezték le: Sztrabón, az idősebb Plinius és társaik, majd az őket felhasználó Sevillai Izidor művei századokon át tekintélyes kútfőknek számítottak, és a bennük talált információkat sokáig nem is akarták a tapasztalatból szerzett aktuális tudással felülírni. A középkor folyamán a zarándoklatok, a 11. században elinduló keresztes hadjáratok, majd az egyre intenzívebb és professzionálisabb diplomáciai tevékenység jelentették a földrajzi tudásszerzés alapvető csatornáit. A nagy változást a 14–15. század humanista tudományossága, adatrendszerzése, az akkoriban újra felfedezett és lefordított klasszikus szerzők (például Ptolemaiosz), a divatosabbá váló új műfajok hozták el. Valójában a középkor utolsó századaiban egy geográfiai forra-

¹ Csukovits Enikő: *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban*. Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) 307 p.

dalom ment végbe, amely közvetlen módon is megalapozta a nagy földrajzi felfedezéseket és a világ megismerését. Az egyre gyarapodó és átrendeződő földrajzi ismeretek, valamint a különböző forrástípusok számbavétele mellett ez a fejezet éppen ezeket a kapcsolatokat, átvételeket mutatja be. Értékeli így Sevillai Izidor szerepét az antik tudás közvetítésében, a késő antik ptolemaioszi *Geographia* 15. századi felfedezését és az erre épülő humanista írásokat, vagy éppen a késő középkori tudást összegző, antik maradványokat és fantasztikus elemeket is bőven tartalmazó szövegek (Mandeville, Pierre d’Ailly, Marco Polo műveinek) hatalmas népszerűségét és a felfedezések korában gyakorolt gondolatébresztő hatását.

A földrajzi tudás általános műfajai és fejlődése bemutatása után a szerző fókuszot vált, és a második fejezetben a magyarság középkori megismerésének fontos fázisait tekinti át, valamint felvonultatja azokat a forrásokat, amelyekben ez a folyamat vizsgálható. Az elbeszélés első látásra kronologikus rendet követ, hiszen a kalandozó magyarok által keltett rettegést a kereszténység felvétele miatti öröm, majd az országon átvonuló keresztiesek vegyes tapasztalatai követték: az országot hatalmasnak és gazdagnak, lakóit azonban durvának és időnként még pogánynak ítélték. A fejezet további részeiben azonban a kapcsolatfelvétel módjai irányítják a bemutatás menetét. Először felvonulnak a külföldi zarándoklatra, diplomáciai küldetésre vagy hadjáratra induló magyarok és uralkodók. II. András sikertelen szentföldi kereszties hadjárata mellett nagy port vert fel I. Károly özvegyének, Erzsébet királynénak több fényes zarándoklata, Nagy Lajos itáliai hadjáratai és Luxemburgi Zsigmond diplomáciai utazásai, melyek alkalmával az uralkodón kívül népes kísérete és serege is világot látott, illetve megmutatta magát a világnak.

Az osztrák krónikák bemutatása után a késő középkori külföldi utazók és követek beszámolóit tekinti át a szerző, ezek közül is elsősorban a legfejlettebb pápai és itáliai diplomácia forrásait, amelyek különösen részletes képet adtak Zsigmond, Mátyás és a Jagellók uralkodásáról. Az utazók közül kiemelkednek a 15. századi burgundi követek, akik ambíciózus hercegeik utasítására járták be a keleti területeket. Külön alfejezet foglalkozik azokkal a veszélyes támadásokkal, amelyek Magyarországra fordították Európa figyelmét: a tatárjárás és a 14. század végétől érzékelhető török fenyegetés, a nemzetközi összefogással megvívott (és elvesztett) nikápolyi és várnai csaták, majd a mohácsi vereség számos beszámolóban és történetírói munkában megjelent, sőt ez utóbbi már nyomtatott művekben is szerepelt. Végül a 15. századi modern geográfiai érdeklődést tükröző humanista írásokat, majd a 15–16. században keletkezett első részletes térképeket veszi számba a szerző. Egyfajta alternatív magyar történelem rajzolódik ki ebben a fejezetben: rámutat a külföldön „hírré váló”, a magyarságot más népek szemében érdekessé tevő eseményekre, felvázolja a Magyarországról és lakóiról megszerezhető ismereteket, illetve bemutatja, hogy ez a tudás milyen forrásokban érhető tetten.

Az átfogó igényű leírás után az olvasó négy tematikus mélyfúrás révén kaphat részletesebb képet a magyarokról alkotott külföldi véleményekről. Speciális, jól körülhatárolható, néha meghökkentő forráscsoportok alapján azt vizsgálja Csukovits Enikő, hogyan ítélték meg a középkorban Magyarországot, a magyar királyokat, hadseregüket és a királyság népeit. A megítélés kérdése a szerző számára láthatóan azt jelenti, hogy mennyire ismerték el, tartották gazdagnak, hatalmasnak, erősnek az országot és népét, a királyt és a hadsereget, egyszóval negatív, vagy pedig pozitív a kialakult kép. Bár az alfejezetek végkövetkeztetései valóban csak erre az egyszerűbb kérdésre válaszolnak, maguk az esettanulmányok nagyon különleges megvilágításokban mutatnak rá a magyarokkal kapcsolatos nyugat-európai képre.

A magyar seregek és hadvezérek tetteit leíró itáliai, osztrák és burgundi krónikák, a magyar királyokat dicsérő humanista levelezés, a magyar társadalom összetételéről és a magyarok harcra kész, ám bárdolatlan jelleméről beszámoló itáliai követjelentések, illetve a Magyar Királyság kincseit bemutató 14–15. századi földrajzi munkák szinte magától értetődően kerülnek be az elemzésbe, melynek végső tanulsága az, hogy a középkor századaiban Magyarország nagy és fontos ország, a magyar királynak nagy a hatalma, a magyar seregek pedig jelentős erőt képviselnek. Ennél különlegesebb megközelítést jelentenek Matteo Bandello 16. századi novellái és egy fiktív magyar királyfiról szóló 15. századi francia verses regény: ezekből ugyanis nem a magyarokra vonatkozó ismeretek pontosságára derül ki, hanem például az, hogy milyen divatos volt a középkorban irodalmi szereplők jellemzését magyar királyi származással fényesebbé tenni. Toposzok és vándormotívumok szólalnak meg a latin nyelvű, egyes népeket gúnyoló verses mondókákban is. Ezek a források a magyarokról kialakult, hosszan tovább élő, a tényleges tudásanyagtól elkülönülő sztereotípiákat teszik megfoghatóvá, ezért jogos például késői, a 16. század második felében keletkezett szövegek beemelése a vizsgálatba. Egészen eltérő, inkább kvantitatív jellegű megközelítést tesz lehetővé több száz 10–13. századi *mappa mundi*, vagyis világtérkép vizsgálata, amely azt veti fel, hogy milyen gyakran jelenik meg Magyarország (Hungaria vagy Pannónia néven), valamint a vele szomszédos területek az ábrázolásokon. Az eredményeket táblázatos formában is bemutatja a szerző a kötet végén: a régió országai közül Magyarország messze a leggyakoribb szereplője a világtérképeknek.

Az esettanulmányok azonban jóval árnyaltabb képet rajzolnak, mint a levont tanulságok: nagy teret kapnak a források keletkezésének körülményei, szerzőjük kiléte és viszonya a magyarokhoz, valamint azt is megtudjuk, melyik szöveg mekkora hatást gyakorolt, hány példány őrződött meg belőle. A forrásszövegek gyakori, a lábjegyzetekben eredeti nyelvű idézésével pedig számos életteli jelenettel, sarkos véleménnyel ismerkedhet meg az olvasó. Az objektív forrásadottságok mellett nyilván a szerző előzetes kutatásaira is utal az a tény, hogy az esettanulmányok túlnyomó többsége a 14–15. századra koncentrál, a részletesen elemzett források nagy része pedig itáliai. Számos alkalommal, többféle megvilágításban és probléma kapcsán előkerülnek így Nagy Lajos király itáliai hadjáratai, Luxemburgi Zsigmond európai szerepvállalása és császári fellépése, Mátyás humanista kultúrája vagy Aeneas Silvius Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa európai földrajzzal és történelemmel foglalkozó humanista művei. Ezt az erősen fókuszált, időben és földrajzilag is korlátozott képet a szerző nem helyezi átfogó kontextusba, az egyes altémák elé illesztett rövid felvezetések inkább a lehetséges kérdésekre mutatnak rá. Az olvasónak ezért támadhat hiányérzete a némiképp mellőzött angol, pireneusi, német források, illetve az esettanulmányokban alig feltűnő Árpád-kor miatt. Érdekes szempontot érvényesíthetett volna az ikonográfiai anyag, vagy éppen a hagiografikus források beemelése az elemzésbe, ez a kérdés azonban csupán egyetlen alkalommal, Szent Erzsébet kapcsán merül fel a műben.

A két utolsó alfejezetben a szerző sajátos módon árnyalja az eddig bemutatott képet, mikor egy-egy 15. és 16. századi könyvtárlistában keresi a korábban felvonultatott műveket, a magyarokról alkotott középkori kép nyomait. Annak ellenére, hogy az egyik könyvtár Németalföldön, a másik pedig magyar területen volt, így összevetésük nem teljesen egyértelmű, a tanulság mégis elgondolkodtató: a 15. századi Európa geográfiai művekben leggazdagabb könyvtárában, a burgundi hercegek udvarában alig néhány magyarokkal is foglalkozó kéziratot őriztek, a régió iránt élénken érdeklődő hercegek tudásuk nagy részét az általuk kiküldött utazók beszámolóiból, nem pedig olvasmányaikból szerezhették meg. Egészen megváltozott a helyzet a 16. század közepére: a Magyarországon élő közrendű

Hans Dernschwam könyvtárába ekkorra már bekerültek a késő antik és középkori geográfiai művek nyomtatás révén végre elérhetővé vált példányai (ezeket a szerző egy táblázatban is bemutatja). A két könyvtár tanulmányozása által világossá válik, hogy a középkori földrajzi tudásanyag valójában csak a 16. század közepére, a nyomtatás fellendülésének köszönhetően vált szélesebb körben is elérhetővé.

A zárófejezet arra mutat rá, hogy Európa nyugati részein Magyarországot csupán a törökkérdés megjelenése után tekintették felfedezendő, részleteiben is megismerendő területnek; hogy a külföldre látogató magyarok és a Magyarországra utazó külföldiek által közvetített tényszerű tudás csupán lokális jelentőségre tett szert, nem vált közkinccsé, általánosan ismertté, így a könyvben bemutatott Magyarország-kép a középkor folyamán valójában nem állt össze, hanem mozaikokban maradt. Kialakult viszont a magyarságról néhány nagyon hosszú életű sztereotípiája (gazdag ország, hatalmas király, durva és harcias nép), amelyek konkrét tudásanyag nélkül is hatottak a korszakban.

A művet 30 oldalas bőséges bibliográfia, földrajzi- és személynévmutató zárja. A szerző beépítette munkájába a régi és újabb magyar szakirodalmat, valamint nagyszámú francia, olasz, német és néhány angol szakmunkát is. Az áttekintést megkönnyítette volna, ha a szerző különválasztja a forrásokat és a szakirodalmat. A függelékben közölt négy táblázat közül kettő valóban hasznos: a Pannóniát/Hungariát említő világtérképek és Hans Dernschwam földrajzi témájú könyveinek listái; kevesebbet ad a mű általános mondanivalójához az a táblázat, amely bemutatja, hogy három krónikás (Thuróczy, Bonfini és Piccolomini) milyen epizódokat említ meg Luxemburgi Zsigmond életéből, illetve az, amely egy 13. századi sztereotípiakatalógus olaszokkal, németekkel és franciákkal kapcsolatos tulajdonságait veszi számba.

Csukovits Enikő munkája több okból is rendkívül inspiráló. Csokorba foglalja, olvasmányos módon áttekinthetővé teszi és értelmezi a magyarságról szóló középkori külföldi forrásanyag sokszor ismert, máskor elfelejtett vagy éppen még felfedezetlen elemeit. Emellett az egyes jelenségeket, forrásokat belehelyezi a korabeli földrajzi világgép és tudás kontextusába, ami a magyar történeti kutatásban nem igazán gyakori megközelítésmódot jelent. Végül pedig az egész mű kiemelt figyelmet fordít az ismeretek elterjedésére vagy épp rejtve maradására, a tudás áramlására, a fellelhető kapcsolódási pontokra, a szövegek hatására, és ezzel dinamikussá és árnyalttá teszi a tények bemutatását. A könyv így amellett, hogy összegzi az eddigi tudásanyagot, új kiindulási pontot, problémafelvetést is jelenthet sok kutatási irány számára.

Novák Veronika

CONTENTS

The Birth of a Saint: Saint Martin of Tours 1700 (Marianne SÁghy)	1
---	---

Studies

Marianne SÁghy: The <i>Life of Saint Martin</i> by Sulpicius Severus: Context, Models, Historiography	3
Jacques Fontaine: Antique and Christian Values in the Spirituality of Great Western Landowners in the Late Fourth Century	37
Sylvie Labarre: Saint Martin and Monasticism in the Prosaic and Lyric Versions of the <i>Life of Saint Martin</i>	69
Veronika Wieser: The <i>Chronicle</i> of Sulpicius Severus and the Eschatological Expectations of the Late Fourth Century	87
Allan Scott McKinley: The First Two Centuries of Saint Martin of Tours	119
Bruno Judic: Pilgrimages to Tours in the Seventh to Tenth Centuries	147

Book Reviews

Medieval Hungarians through Western Eyes (Veronika Novák)	171
Sources Related to Medieval Hungary in North-Italian Libraries and Archives (Krisztina Arany)	175

SZERZŐINK

Arany Krisztina, PhD, főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára • Fontaine, Jacques (1922–2015), az Institut de France tagja, professzor emeritus, Université Paris-Sorbonne • Judic, Bruno, habilitált egyetemi tanár, Université François-Rabelais Tours • Labarre, Sylvie, habilitált egyetemi tanár, Université du Maine • McKinley, Allan Scott, PhD, egyetemi tanár, University of Birmingham • Novák Veronika, PhD, egyetemi adjunktus, ELTE BTK • SÁghy Marianne, PhD, egyetemi docens, Közép-európai Egyetem (Central European University) • Wieser, Veronika tudományos munkatárs, Österreichische Akademie der Wissenschaften Institut für Mittelalterforschung

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1014 Budapest, Úri utca 53., telefon: 224-6700/624, 626 mellék).

Megjelent a Savaria Turizmus Nonprofit Kft. támogatásával, 2016

A Világtörténet 2016-os évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

